

זהות

כמה אור בפתחו של אולם
אור לרניה ותשוקה לכליה
השתרף השכלול אל תוך המנהרה
נמלים ופרעושים אצו לקבלו
פרוף בואך אחינו המכער

למה השלם את שמלתך הישנה
חור למחבואך האמלל
חשכתי שמשפחה חרבה הכנה
וכי לא כך תרש הפרו
אין הכנה של משפחתי הזכות
האור פה יקר ממציאות
לכן גופך קורא לזמה
כל חיך אמה צמוד לאדמה
לעולם לא תדע ללכת ברחוק

אין זהות אלא זרות
השכלול כקא פה זהותו
נקרנו על חיל
הפריצה לו קונכייתו
במסעו לפלאי תיקום
צרה ומגשמת הימה לו
והעולם בה רחב
מגשמת ומשפלה נרמחה לו
וחיינו פה עשירים עכשיו
לצאת מיד מהמחנק
לדבר נולד יחיד
להשתחרר קול קרי
לטפס ברום על הקיר
הוא קרר קקא סמלית לקחי
ומאס לו לסחב ביתו על קחיו
אין זהות אלא זרות
נשור השכלול בתוך מקסמו
ובשכרותו אבד את חייו
רטט של חרנה קש אותו
כמה טוב לו כלי מאסרו

אין אדם נתפס אל זהותו
אלא מחוץ לביתו

הנמלה כלל לא ידעה
שהיא מרשם לחכמה
היא פשוט אגדה ואגדה

אין זהות אלא זרות

השכלול כקא פה זהותו
נקרנו על חיל

הפריצה לו קונכייתו
במסעו לפלאי תיקום

צרה ומגשמת הימה לו
והעולם בה רחב

מגשמת ומשפלה נרמחה לו
וחיינו פה עשירים עכשיו

לצאת מיד מהמחנק
לדבר נולד יחיד

להשתחרר קול קרי
לטפס ברום על הקיר

הוא קרר קקא סמלית לקחי
ומאס לו לסחב ביתו על קחיו

אין זהות אלא זרות

נשור השכלול בתוך מקסמו
ובשכרותו אבד את חייו

רטט של חרנה קש אותו
כמה טוב לו כלי מאסרו

29 להיות סופר

מצליחים לעשות זאת, בגלל מדתם התופחת אשר, ככל שיתאמץ האיש למנע זאת, מכסה לבסוף גם את הפתח הימני. אבל האיש מסרב לעזוב את המקום בעד כל מחיר — יש לו רק המראות הללו (...) הוא ממשיך לקוות שאחרי שיאולו המראות המזויפים יופיעו לבסוף האמיתיים. כמה חלשה התמונה הזו. הנחה חסרת שחר נורקת כמו חיך בין הרגש הממשי ומטפורת התאור ³⁵ המראה האמיתי, זה המשקף את הרגש האמיתי, אינו ברהשגה; לפחות לא בעזרת המילים, השפה. "הבט בבחירות, בטוהר, בכנות של חתוכי העץ הסיניים. לדבר כך זה יכול להיות משהו!" ³⁶ עם כל זאת, עם האויבים מכית ומחוך, יש וכבד הסבל והמאמץ הכרוכים בכתיבה, אנו עדים לשמחה עצומה, לשכרון של נצחון ולפליאה על הנס שקרה. עדות כזו מצויה בקטע המפורסם המתאר את הלילה בו כתב קפקא את "גור-הדין": "המאמץ הנורא והשמחה הנוראה. הספור התפתח לפני כאילו הייתי מתקדם על פני המים (...) איך שהכל נתן להאמר! איך שלכל דבר, אפילו לדמיונות המשונים ביותר, מחכה אש גדולה שבה הם יכלו ויקומו לתחייה!" ³⁷ היכולת הספרותי שהותיר אחריו קפקא, מאפשר להניח כי נס' כזה קרה לו יותר מפעם בחייו. על כן, אין אולי לתמה על הדברים הבאים שאנו מוצאים ביומנו: "בכוחי להוציא מתוכי כל מה שברצוני" ³⁸ או "כל משפט שרירותי שאני כותב (...) יש בו שלמות." ³⁹

אולם יש לזכור כי בטויים אלה של אמונה טוטאלית בכוחות היצירה שבו מועטים מאד בכתיביו וראוי להתייחס אליהם אך ורק כאל פרצי אופטימיות בתוך ישימון הפחד והיאוש.

"כך אני מפרפר, ללא הפסקה, ממריא אל פסגות ההרים ונופל בן-רגע חזרה (...) אין זה מוות, אללי, כי אם יסורים נצחיים של גסיסה." ⁴⁰

35. "יומנים 1913 — 1910", עמ' 200.
36. "שיחות עם קפקא", עמ' 87.
37. "יומנים 1913 — 1910", עמ' 276.
38. "יומנים 1913 — 1910", עמ' 76.
39. שם, עמ' 45.
40. "יומנים 1923 — 1914", עמ' 77.

כיוון התגובות האלה. כך למשל מתקיף המלך הקדמון מנס את נאצר על שהקריב את אחדות מצרים (כלומר בין מוסלמים וקופטים) על מזבח האחדות הערבית; תחומתם השלישי מתקיפו על חוסר הכשרון שלו כאיש צבא; ואילו סעד זגלול, מנהיג המהפכה העממית המצרית של 1919, מתקיפו על רודנותו.

5

בסך הכל, אפוא, עדים-אנו לטקסט שהוא בכחינת הצהרה. אך מה תוכנה ומה ייחודה בהקשר התרבותי-פוליטי של מצרים דהיום? נראה לי שספר זה נתן חיזוק וצבע לדעותיו הירועות של נגיב מחפוז: אני מצרי מוסלמי, את למצרי הקנפטי, בן התרבות הערבית אך מצרי בראש וראשונה. יש לי היסטוריה משלי, וזוהי היסטוריה שהיא עמיקה מההיסטוריה הערבית מוסלמית באלפי שנים. מצרים וקדקה לאחדות לאומית, לסובלנות, לדמוקרטיה, לצדק, למדע ולשלום. דומה שבצמד האחרון של הספר נתן הסופר לאנארה אל-סאדאת לסקס את השדר הזה: בכך שהוא קבע שמגמתה של מצרים "צריכה להיות ציביליזציה-ישלום". גדולתו של סאדאת בספר זה מתבטאת לא רק בכך שהסופר שם בפיו סיכום ממצה לכל ראיית עולמו. הפרק שמתאר את הופעתו ו"משפטו" של סאדאת לפני הטרביטנאל הקדוש הופך אותו למעשה, לאחד מגדולי הגיבורים בהיסטוריה של מצרים. הנא האיש ש"השיב למולדת את נשמתה" ובזכותו "החדירה מצרים לעצמה את עצמאותה כפי שהיתה לפני הכיבוש הפרסי" (דברי איזיס). אחינאתון (שהוא עצמו אחד מהגיבורים החיוביים ביותר לאורך הספר, בייצגו את השאיפה לשלום) אומר לסאדאת את הדברים הבאים: "אני מברך אותך כשוחר שלום, ואיני מופתע מכך שיריבך מאשימים אותך בכגידה. גם כלפי הטיחו האשמה דומה כשל אותה סיבה (כלומר: בגלל חתימת חוזה שלום)".

גם פגמיו של משטר סאדאת מהדהדים בספר (כגון שחיתות במינהל, התרת הרסן לעשירים להתעשר ולעניים להידלדל), אולם אלה מתגמדים לעומת מעשיו הגדולים של האיש (החזרת סיני והשלום). אגב מוצטפא אל-נחאס, מנהיגה הפופולארי של מצרים בשנות השלושים והארבעים, מזכיר לסאדאת אחד מחטאי נעוריו: נסיגותו השחרות שלו לפעול בשיטה של רצח פוליטי, ונרמז שסאדאת ניסה לרצוח בשעתו (בתקופת מלחמת העולם השנייה) את נחאס עצמו. אבל גם צד זה בקריירה של סאדאת ניתן בפרספקטיבה ממתנת, ולמעשה הטון של נחאס בפנותו אל סאדאת כמוהו כטון של אב הנוזף קלות בכנו האהוב על שלצד מעשיו הנפלאים סרח פה ושם.

לעומת סאדאת, מתקבלת תמונה שלילית למדי של גמאל עבד אל-נאצר. אמנם בסוף מצטרף הוא (באורח ארעי) לשורת "הנצחיים", אולם ההתקפות עליו במהלך "המשפט" נוגעות לא לעניינים "שוליים" או אישיים, אלא לעצם השאלות המהותיות: התפוררות האחדות הלאומית, הקרבת ענייניה של מצרים למען תהילה כוזבת, פרובוקציות נגד המעצמות. חמורים במיוחד (ומשקפים במיוחד את נקודת מבטו של מחפוז) הם הדברים שנחאס מטיח באוזני נאצר: "לו אך היית ממתן במקצת את האמביציות שלך. חבל שלא טרחת לתקן את מולדתך ולפתוח בפניה את צהרי הקידמה לעבר הציביליזציה. והלא פיתוח כפר מצרי יותר חשוב מאימוץ המהפכות העולמיות; ועידוד המחקר המדעי יותר חשוב ממלחמת תימן; ומאבק נגד הבערות יותר חשוב ממאבק נגד האימפריאליזם העולמי".

6

הופעתו של ספר כזה במצרים של 1983 הינו בכחינת "חריג" ולא דווקא מבחינת צורתו הספרותית הבלתי-ישגרתית. הספרים הפופולאריים היום במצרים הם אלה העוסקים בדת האסלאם ובקורשי האסלאם, ולא דווקא בגיבורי ההיסטוריה המצרית הייחודית. ועוד זאת: נאצר הוא היום "כאופנה", ואילו סאדאת מוקע מעל כל במה (בעיקר בפי אנשי האופוזיציה, אבל לא רק בפהים) כבוגד וכמושחת. ... כפי שצינתי במאמרי הראשון בסידרה זו ("עתון 77", גליון 5-44) עמדתו זו של מחפוז גורמת לקיטוב ולעימות בינו לבין מרבית ידידיו לשעבר מקרב השמאל הנאצריסטי. אמנם, אין הוא המשכיל המצרי היחיד המתייחס בביקורת לנאצר, והרואה את סאדאת כגיבור לאומי; אך דומה שהוא היחיד המשמיע דעותיו אלה ברכים ומוכן לכתבם בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים, ואף לבחור לשם כך בז'אנר ספרותי מפתיע.